

ЗАЙЫРЛЫЛЫҚ ПЕН ДІНДАРЛЫҚ АРАҚАТЫНАСЫ МӘСЕЛЕСІНЕ

¹Д.Ө. Құсайынов, ²М.М. Нуров

АННОТАЦИЯ

Мақаланың мақсаты зайырлылық пен діндарлық арақатынасын зерттеп, олардың өмірмәнділік маңызының ішкі құрылымын айқара ашу.

Мақаланың бірінші бөлімінде зайырлылық қағидатының болмысы мен рухани-діни құндылықтар жүйесіндегі орны зерделенді. Зайырлылық, зайырлы және секуляризацияға сілтемелер көп жағдайда түсініксіз болуы мүмкін. Қазіргі уақытта әр терминнің тек бір ұғымға қатыстыру арқылы стандарттаудың оңай әдісі жоқ. Бірақ әр түрлі терминдердің бірыңғай лингвистикалық түбірге ие болуы олардың әр түрлі тарихпен әртүрлі концептуалды шеңберде жұмыс істейтіндігін жасырмауы керек. Олар кейде бір-бірін хабардар етсе де, біз уақытша өмірге немесе зайырлы өмірге, дінді саясаттан бөліп тастайтын конституцияларға және діннің мүмкін құлдырауына сілтеме жасау сияқты қолданыс аясын ажырата білуіміз керек.

Екінші бөлімде діндарлық тұжырымдамасының философиялық білім жүйесіндегі орны ашылады. Діни өмірдің қайшылықты және көпдеңгейлілігі ерте кезден байқалып, ең алдымен діни талдап жіктелген. Діндар тұлғаның сапалық жағдайын анықтау мәселесі, ұмтылыстар, құндылықтар, адамның мінез-құлқы оңтайлы болуы оның діндарлық мәнін анықтау үшін осы идеялық ғылыми ізденістен, діннің түрлері мен типтерін, діни мінез-құлықты жіктеуден көрініс тапты. Сондықтан, қазіргі заманға дейінгі авторларға, біріншіден, қарастырылып жатқан жағдайларды этикалық бағаламау, екіншіден, жүргізіліп отырған талдауды діни ұйымның міндеттері мен қызметтерімен байланыстырмаудан құтыла алмады. Адамдардың санасы мен мінез-құлқындағы діндарлық мәселесі жаңа діни ағымдардың пайда болуына және дәстүрлі ағымдардың өзгеруіне алып келген қоғамдағы түбегейлі өзгерістер орын алды. Діни өмірдегі негізгі құбылыстарды білдіретін терминдер діни өмірдің артынан өзгеріске ұшырады.

Түйін сөздер: мемлекет, дін, руханилық, зайырлылық, дәстүр, құндылық, конфессияаралық келісім.

^{1,2} Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Автор-корреспондент:
М.М. Нуров,
markhabat-nur@mail.ru

Мақаланың сілтемесі:
Құсайынов Д.Ө., Нуров М.М.
Зайырлылық пен діндарлық
арақатынасы мәселесіне //
Адам әлемі. – 2021.
– № 4 (90). – Б. 173-180.

Мақала Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің ғылыми жобасы «Исламоведение как диалогический проект гуманитарной науки: опыт Казахстана и Франции» аясында дайындалған.

К проблеме о соотношении светскости и религиозности

Аннотация. Целью статьи является изучение соотношения светскости и религиозности, раскрыть внутреннюю структуру их контекстуального значения.

В первой части статьи изучено место принципа светскости в системе духовных и религиозных ценностей. Секуляризация, светская, и ссылки на секуляризацию в большинстве случаев могут быть неясными. В настоящее время нет простого способа стандартизировать каждый термин, связывая его только с одним понятием. Но тот факт, что разные термины имеют единый лингвистический корень, не должен скрывать, что они работают в разных концептуальных рамках с разной историей. Хотя они иногда информируют друг друга, мы должны различать область применения, такую как ссылка на временную жизнь или светскую жизнь, конституции, которые отделяют религию от политики, и возможный крах религии.

Во второй части раскрывается место концепции религиозности в системе философских знаний. Противоречивость и многоуровневость религиозной жизни прослеживается с самого раннего времени, прежде всего в религиозном анализе. Проблема определения качественного состояния верующей личности, стремлений, ценностей, оптимальности поведения человека нашла свое отражение в этом идейном научном поиске для определения ее религиозности, классификации видов и типов религии, религиозного поведения. Поэтому до настоящего времени авторам не удалось избежать, во-первых, этической оценки рассматриваемых ситуаций, во-вторых, не увязать проводимый анализ с задачами и деятельностью религиозной организации. Проблема религиозности в сознании и поведении людей происходили радикальные изменения в обществе, которые привели к появлению новых религиозных течений и изменению традиционных течений. Термины, обозначающие основные явления в религиозной жизни, претерпели изменения вслед за религиозной жизнью.

Ключевые слова: государство, религия, духовность, секуляризм, традиции, ценности, межконфессиональное согласие.

On the Problem of the Relationship Between Secularism and Religiosity

Abstract. The purpose of the article is to study the relationship between secularism and religiosity, to reveal the internal structure of their contextual meaning.

The first part of the article examines the place of the principle of secularism in the system of spiritual and religious values. Secularization, secular, and references to secularization in most cases may be unclear. Currently, there is no easy way to standardize each term by associating it with only one concept. But the fact that different terms have a single linguistic root should not hide that they work in different conceptual frameworks with different histories. Although they sometimes inform each other, we must distinguish between the scope of application, such as a reference to temporary life or secular life, Constitutions that separate religion from politics, and the possible collapse of religion.

The second part reveals the place of the concept of religiosity in the system of philosophical knowledge. The inconsistency and multilevel nature of religious life can be traced from the earliest time, primarily in religious analysis. The problem of determining the qualitative state of a believing person, aspirations, values, optimality of human behavior is reflected in this ideological scientific search for determining her religiosity, classification of types religion, religious behavior. Therefore, to date, the authors have not been able to avoid, firstly, an ethical assessment of the situations under consideration, and secondly, not to link the analysis conducted with the tasks and activities of a religious organization. The problem of religiosity in the consciousness and behavior of people, radical changes took place in society, which led to the emergence of new religious trends and changes in traditional trends. The terms denoting the main phenomena in religious life have undergone changes following religious life.

Key words: State, Religion, Spirituality, Secularism, Traditions, Values, Interfaith Harmony.

Kіpіcne

Зайырлылық өз алдына қазіргі заманғы әлеуметтік проблема екені анық. Франция зайырлылықты - лацизмді саяси таңдау ретінде ғана емес, сонымен бірге өзінің ұлттық ерекшелігінің бір бөлігі ретінде жариялаған болатын. Сонымен қатар, зайырлылық Францияның мұсылман иммигранттарына деген жауабын қалыптастырып, бейтарап категория ретінде өзінің діни тарихымен байланысты емес болатын.

Зайырлылықтың тағы бір моделі Үндістанда діни әртүрлілікпен айналысатын конституциялық және саяси формацияның негізгі бөлігі болып табылады. Бұл жағдайда зайырлылық діннен қашықтықпен емес, діндерге қатысты теңдікпен, оның ішінде индустарға, мұсылмандарға және басқаларға әділетті мемлекеттік субсидиялармен теңестіріледі. Тағы бір зайырлылық АҚШ конституциясында қамтылған, ол ресми шіркеулерге тыйым салу арқылы діни әртүрлілікті қорғайды және сенім мен белсенді қатысу дамыған діндердің өзіндік нарығын құруға көмектеседі. Шіркеу мен мемлекетті бөлу ретінде конституциялық доктринаны қайта құру кейінірек өзінің қайшылықтарын тудырды. Ал кеңірек зайырлылыққа атышулы «зайырлы гуманизмнің» бір бөлігі ретінде кейбір американдық діни оңшылдар шабуыл жасайды. Осы контексттердің әрқайсысында зайырлылық өзінің мағыналары, құндылықтары мен мағыналарын қабылдайды.

Дін мен саясаттың арақатынасына басым қызығушылық жағдайында, зайырлылық оңай негізделеді және дәлелденеді. Дәл осы тұрғыда зайырлылық әдетте қатысу емес, қатыспау ретінде қарастырылады. Алайда, зайырлылыққа ықпал ететін зайырлы және мемлекеттік механизмдердің құралмасы айтарлықтай өзгешеленетіні туралы түсінік қалыптасуда. Конституциялық құрылыстар зайырлылықты әртүрлі тәсілдермен ұстанады. Діни сенім бостандығы, мемлекеттің дінге деген

бейтараптығы, зайырлы мемлекеттердің діни заңдарды қабылдау дәрежесі сияқты мәселелер күн тәртібіне қойылуы қажет. Сол секілді, зайырлылық салыстырмалы зерттеулерде әмбебап немесе тұрақты мән ғана емес екенін мойындалып және қабылданып келе жатыр. Керісінше, зайырлылық әртүрлі діндерге, саяси және мәдени орталарға қатысты әртүрлі ұстанымда бола алады.

Ал секуляризация идеясы тенденцияны болжайды. Бұл, ең болмағанда, қазіргі заманның ерте кезінен бастап күткен және секуляризация гипотезасын ұсынған әлеуметтанулық зерттеулерде квази-ғылыми мәртебеге ие болған тенденция. Бұл көбінесе діни тәжірибенің ұзаққа созылатын және үздіксіз құлдырауы және сенушілер санының азаюы туралы болжам. Бұл Батыс Еуропадан басқа жерде болмаған сияқты. Макс Вебердің жаһандық секуляризациядан түңілу идеясы сияқты классикалық тұжырымдары сонымен қатар зайырлы түсініктемелер мен зайырлы институттардың әлеуетінің артуын білдіреді. Осы екінші мағынада секуляризация қарапайым, күткенмен емес, шындыққа сәйкес келеді, бірақ діннің зайырлы құлдырауы.

Дүниежүзілік мақсаттағы мекемелер ғимаратының кеңеюі байқалды. Олар көбінесе рухани ізденістерден бөлінеді, кейде ашық діни жоралғыларға шектеу қойылады. Олар дінді насихаттаудан басқа мақсаттарды көздеп қана қоймай, діни көшбасшылардың бақылауынан тыс жұмыс істейді. Қоғамдық өмірдің көп бөлігі діни наным-сенімдерден, ғұрыптық әдет-ғұрыптардан немесе Құдайдың басшылығынан тәуелсіз жұмыс істейді деп саналатын жүйелермен немесе «басқару механизмдерімен» ұйымдастырылған. Нарықтар бұған айқын мысал болады. Қатысушылардың діни себептері болуы мүмкін; олар сәттілік туралы дұға ете алады; олар бауырластармен одақтаса алады. Осыған қарамастан экономистер, қаржыгерлер, инвесторлар мен трейдерлер нарықты негізінен

сатып алу-сату өнімі деп түсінеді. Олар жасайтын барлық жаңа қаржы құралдарына сену үшін белгілі бір сенім қажет болуы мүмкін, бірақ бұл діни сенім емес. Көбіне бұл құдайдың араласуына деген сенім емес, керісінше, адамдардың субъектілерінің адалдығы мен құзыреттілігіне, ақпараттың дұрыстығына, өздерінің инвестициялық шешімдерінің данышпандығына және нарықтың негізінде жатқан құқықтық және технологиялық жүйелердің тиімділігіне деген сенім. Қысқаша айтқанда, бұл зайырлы сенім. Басқаша айтқанда, адамдар нарықтардың не болатынын әлеуметтік қиял арқылы түсінеді, онда олардың жұмысына сәйкес түсіндірмелер қарапайым болып табылады.

Діни өмірдің ерекшеліктерін сипаттау үшін сананың діндарлығы мен мінезқұлық діндарлығының көріністерінің жиынтығы ретінде «діндарлық» санатын оның интеграциялық сапасында «жалпы діндарлық» ретінде қолдануға болады. Діндарлықты интегративті түсіну типологияның «композициялық» моделін пайдалануға негізделген.

Әдіснама

Мақаланың әдіснамалық негізінде ой өрнектерін зерттейтін логиканың, тұтастық пен жүйелілік принциптерімен қоса рухани процестерді зерттеудің қолданбалы әдістерін негізге алдық. Нақты айтатын болсақ, мәселеге арналған әртүрлі әдебиеттерге талдау жасап, оларды салыстыра отырып, салыстырмалы әдісті қолдандық.

Зайырлылық қағидатының болмысы мен оның үстемдігі

Зайырлылыққа қатысты ойлар тек дінді саясаттан бөлуді қозғамайды, сонымен қатар, олар дін мен мәдениеттің және этникалық тиістіліктің айырмашылығын және де қатынасын қозғайды. Еуропадағы

соңғы орта ғасырлардағы және ерте заманғы реформалық қозғалыстары христиан практикасын христиандыққа дейінгі дуагерлік және ырым сияқты мұралардан бөлуге тырысты. Діннің тиісті мазмұнын осы жаңа бақылау оның зайырлы және басқа діндермен және басқа рухани тәжірибелермен шекарасын нығайтты. Сенбеушілікке қатысты ашық мәлімдеме жасалғаны әбден мүмкін. Доктриналық ортодоксияны енгізу әрекеттері дінінің қаншалықты біртұтас екендігі және әртүрлі ұлттық немесе басқа мәдениеттер біртұтас тәрізді көрінетін діннің нұсқаларын қаншалықты қалыптастыратындығы туралы сұрақтар тудырады.

«Зайырлы» мәдениеттің, әртүрлі діни тәжірибелер мен діни бірлікті жариялаудың арасындағы байланысты түсінуге және ойлауға арналған зияткерлік ресурстар маңызды, алайда олар көбінесе дамымаған. Католицизм және Ислам діни бағыттары тек екі мысалды ұсынады. Біз бұл бейнеге Англикан діни қауымдастығының күйзелісін немесе әртүрлі жағдайларда еврей ретінде танылған адамға қатысты шиеленісті қосуға болады. Жалпы алғанда, біз дінді мәдениеттен, этникадан, ұлттық сәйкестіктен немесе зайырлы түрде құрылған басқа көптеген ұғымдардан қаншалықты ажырата алатынымыз түсініксіз. Әлде, басқаша айтқанда, «зайырлы» деген ұғымының құрылуы діннің қалай тұжырымдалатындығын ғана емес, сонымен бірге жалпы мәдениет қалай түсінілетіндігін анықтайды.

Кейбір адамдар дінді квази этникалық зайырлы болмыс ретінде қабылдайды. Мұсылман болу, христиан болу, индуизм дінін ұстану, еврей болу зайырлы, этникалық сәйкестік ретінде жұмылдырылады. Діни сәйкестікті зайырлы белгілер ретінде дінді қандайда бір белсенді түрде ұстамайтын адамдар, кейде өздерін дінсіз деп ашық жариялайтын адамдар айтады.

Бірақ өздерінің діни міндеттемелері мен әдет-ғұрыптарын байыппен қабылдайтын адамдар да діни белгіні дінге

немесе халыққа сілтеме жасау үшін пайдалану арасындағы байланыс туралы түсініксіз болуы мүмкін. Мысалы, мұсылмандардың діннің саясатқа қатынасына деген көзқарастары тек діни идеологиямен ғана емес, сонымен қатар сыртқы саяси басымдыққа деген наразылықпен де қалыптасады. Сол сияқты наразылықтар мұсылмандардың арасында жиі кездеседі, бірақ негізінде мұны ислам атрибуты деп санау қате болып есептеледі. Шындығына келгенде, мұсылмандар арасында болып жатқан немесе оларға жатқызған нәрселердің көпшілігін зайырлы батыстың адамдары исламның ажырамас бөлігі ретінде қабылдайтыны таңқаларлық. «Ислам» әлемінің зайырлы институттарына көбірек көңіл бөлінуі қажет.

Ислам дінін саясаттан бөлуге бола ма деген сұрақтар үнемі туындап жатады. Дегенмен, христиан әлеміндегі дін мен саясаттың бөлінуіне қатысты пікірталастар алдыңғы пікірталастар арқылы қалыптасады. Еуропа тарихының аспектілері қазір исламға еңгізілініп жатыр. Бұл тек болжалды теократия немесе басқа түрдегі діни басқармаға қатысты мәселе емес. Сонымен қатар, бұл қазіргі заманғы болып саналатын бүкіл идеяны қалыптастыратын мәселе. Кейбіреулер үшін діннің саясаттан бөлінуі қазіргі заманның факторына айналды.

Тарихпен және болашақты құруға қатысты жобалармен байланыс зайырлы үстемдіктің әлеуетті көзі болып табылады. Яғни, өткенді мойындау да, болашаққа ұмтылып үміттену де адамдарға институционалдық келісімдерді және осы уақыттың басқа ерекшеліктерін маңызды немесе тиісті ретінде емес, кездейсоқ деп қабылдауға мүмкіндік береді. Неғұрлым маңызды мүмкіндіктерді түсіну және қабылдау ұсынылады. Адамдармен, мәдениетпен, идеялармен және тәжірибелермен байланыста болуға арналған идеялар да ұсынылуы мүмкін. Екіншіден, адамдар оларда бар әлеуметтік жағдайлардан немесе мәдениеттен шығу үшін белсенді жұмыс істей алады. Олар мұны жеке

жасай алады, бірақ бұл үшін қоғамдық қозғалыстар аса маңызды. Екеуі де берілгеннен тыс болу мүмкіндігін сезінуге тәуелді және де олар мұны трансценденталды ынтымақтастық тәжірибесі арқылы нығайтады.

Діндарлық тұжырымдамасының философиялық білім жүйесіндегі орны

Қазіргі таңдағы әлеуметтік-экономикалық және мәдени өмірдің модернизациясы, діндарлықты кей жағдайда «жеке тұлғаға мағыналы өмір сүруге және жанкештілікпен құлшылық етуге объект ұсынатын, қандай да бір топтың ортақ ой мен іс-әрекет жүйесі» ретінде түсіну ұсынылады. Дінді мұндай кең мағынада түсіндіруді Э.Фромм ұсынып, ол өз кезегінде осындай мағынасы жоқ дін, ешбір мәдениетте болмаған деп айтады. Бағдар жүйесі мен құлшылық объектісін қажет етпейтін адам жоқ, алайда бұл бізге оның айқындалуының ерекше контекстісі туралы айтпайды [1]. Мәселе Э. Фромм дін бар не жоқ деуінде емес, ал оның қандай түрі деген сұрақта. Көзқарастың осылай жалпы түсіндірілуі және белгілі жағдайда нақты мәселелерді зерттеуде сапасын төмендетуі мүмкін.

Діндарлықтың негізгі сипаттарының бірі сенім, яғни оны түсіну мен тексерудегі сынның төмендеуі жағдайындағы ақпараттың интериоризациясы болып табылады. И.А.Ильин «Құдайға сенбейтін адамдар аз емес, алайда бұл олардың ешнәрсеге сенбейді деген сөз емес. Олар, өздері бағалайтын және қызмет ететін өмірдегі маңызды және елеулі нәрсеге сенеді» - деп дағзған болатын [2].

Белгілі деңгейде Фромм мен Ильиннің анықтамалары сәйкеседі, бірақ дін мен діндарлыққа қатысты әртүрлі қатынас байқалады. Фромм өз анықтамасын адамды мазалайтын, өмір сүруге кедергі жасайтын невродарды анықтауға және психоанализге қолданады. Сондықтан невродың

себебі – діндарлық – жағымсыз фактор ретінде қарастырылады. И.А.Ильин дін мен діндарлықты жағымды бағалауға лайықты және минимизациялауға емес, дамытуды қажет ететін адам өмірінің ажырамас атрибуты ретінде қарастырады.

Әлеуметтік ғылымдарда діндарлықтың түрлері мен типтерін анықтайтын бірнеше тәсілдер бар. Біраз уақыт бойы діндарлықтың үш түрі дәстүрлі, сыртқы діни сенім және квазидіндарлық болып мойындалып келді [3]. Дәстүрлі діндарлық деп елдің дәстүрлі діни сенімі ғана емес, мінәжаттық қызметі мен діни қауымдастықта мүше болуы да жатқызылады. Сыртқы діни сенім діндарлығы дәстүрлі білім шеңберінен шығатын тылсым күштерге мінәжат етумен сипатталатын дәстүрлі емес діндарлық болып табылады. Квазидіндарлық деп табиғи күштерге құлшылық болып аталды. Мұндай айырмашылық діни өмірдің ерекшеліктерін көрсетеді. Алайда осы өмірдің күрделенуі, діни қызметтің жаңаруы мен идеологиялық плюрализм бағытында дінге деген жаңа көзқарастардың пайда болуы, діни сана мен діни мінез-құлықтың қоғам үшін түбегейлі жаға болмаса да, жаңа типологиясының пайда болуына алып келді.

Діндарлықтың «жаңаруы» мәселесі бұл тек қазақстандық қоғамға ғана тән емес. Батыста бұл мәселе реформациядан кейін пайда болды. Қазіргі заманғы және дәстүрлі діндарлықтың формаларын салыстырмалы зерттеудің мысалы – Т.Лукманның дінді жекешелендіру теориясы [4]. Бұл теорияда шіркеу білімі аясындағы трансцендентті сезімдерден неғұрлым табиғи өмір салалалы туралы, мысалы саясат пен ғылым, тұлғаның тәуелсіздігі, оның құқықтары, ерекшеліктері мен біртұтастығы сөз етіледі. Сәйкесінше, діндарлық шіркеуге қарағанда, табиғи қоғам мен адамның мәселелеріне бағытталады. Әлеуметтанушылардың ойынша, мұндай бағыт протестанттық қозғалыстарға ғана

емес, заманауи католиктікке де тән [5]. П.Бергер өмірлік бағытты ғана емес, қазіргі заманғы діни ойлаудың шерік қатысушылығы деп айтады [6]. Яғни, әлем «тағдырдан таңдауға орасан қадам» жасады. Дін адамның туа біткенінен қатысты фактор болудан қалып, оның жеке шешіміне айналды. Таңдай сәті діни шығрамашылықпен ұштасып, адам өзі жеке мәлім діни сенімдер мен нанымдардан жеке өзінің дінін құрады.

«Діндарлық» ұғымы субъектілердің діни сенімі объективтендіріліп және әлеуметтік шынайылық субъекттік формаға ие болатын қатынастардың деңгейі мен арақатынасын сипаттайды. Жоғары құндылықтар туралы идеялар эмоционалды түрде әсерлендіріліп, күнделікті мінез-құлықта және өзгеше мінез-құлық формаларына аударылып, адам құдай бейнесінде түсінілген өз мұраттарына табынған кезде болады.

«Кең» мағынадағы діндарлық дін ұғымымен тығыз байланысты. Дін – бұл ерекше дүниетаным мен көзқарасты қамтитын, соған сәйкес мінез-құлық пен табынушылыққа негіз болатын және діни діни сенімге негізделген идеялар кешені. Бұл жағдайда дін феноменін құрайтын әрбір элемент, ұзақ уақыт бойы адамдардың тәжірибесі, сезімі, ой еңбегі мен белсенді әрекетінің жиынтық нәтижесі ретінде көрінеді. Ерекше дүниетаным біз дін деп атайтын, феноменнің құрылымдық элементі, адамзаттың игілігі болып табылады. Ерекше әлеммен қатынас – бұл әлемнің құрылымын сипаттайтын білім – жақсы мен жаман, әсемдік пен сұмдық туралы адамдардың алаңдаушылықтарын білдіретін көзқарастар мен тұжырымдар. Бұл алаңдаушылықтар туралы мәліметтер ұзақ уақыт бойы жиналып әр түрлі деңгейдегі сенімділік, шынайылық, көркемдік шеберлікпен дереккөздерде жазылды.

«Діндарлық» терминімен көзқарастары мен құндылықтары діни сенімдерінің мазмұнымен анықталған адамдардың едәуір бөлігінің санасы мен қызметін сипаттауға болады. Бірақ

барлық адамды дінге сенушілер деуге келмес. Идеологиялық күресте дінге сенушілер мен сенбейтіндер бір-біріне қарсы тұрады, бірақ бұл «діндарлық» ұғымы (жалпы мағынада қарастырылып отырған) «дінсіздікке» толығымен қарсы тұрады дегенді білдірмейді. «Діндарлықты» сана мен мінез-құлық элементтерінің арасындағы байланыс пен қатынас дей отырып, сана мен мінез-құлық арасында байланыс пен қатынас жоқ жерден қарама-қарсы құбылысты іздеуіміз керек. Мұндай жағдай адамның ішкі және сыртқы қызметі арасында байланыс орната алмай, ақыл-ойын жоғалтқан кезде ғана байқалады. Сана мен мінез-құлық арасында олардың болмайтындығына байланысты, біз антиподы – діндарлық емес, болмыс боп есептелетін болмыстың жоқтығымен бетпе-бет келеміз.

Қорытынды

Діни құрылымдық жүйедегі әр түрлі бағдарларды қорытындылай келе, олардың адамзат өміріндегі ықпалдасуға әсер ететін негізгі фактор екенін естен шығармау керек. Дін ұлттың құндылық сенім жүйесін, ал дәстүр рухани болмысқа қатысты факторларды айқындайды. Дәстүрлі құндылықтарды орнықтыру бірнеше буынның белсенді іс-қимылы негізінде қалыптасады.

Дін мен зайырлылық арасындағы айырмашылық заманауи дәуірде қалыптасып кетті, оған бірқатар басқа айырмашылықтар да жатады. Мысалы, қоғамдық пен жекеменшік арасындағы айырмашылық. Олардың көпшілігі мемлекеттермен және олардың әкімшілік тәжірибелерімен тығыз байланысты. Шынымен, отарлау кезінде де, ішкі билік кезінде де мемлекет біртектес құбылыстардың тұтас табын қамтитын діннің санатын құруға көмектесті. Бірақ мемлекеттерді нарықтық экономикадан бөлудің де маңызы зор. Бұл айырмашылықтар өз кезегінде әлемге көмектесетін қазіргі заманғы әлеуметтік ұғымдарды қалыптастырады. Яғни, сая-

сатты діннен немесе экономиканы саясат пен діннен ажырата отырып, біз әлемдегі институттарды құру тәсілдеріміз бен материалдық тәжірибелерімізді қалыптастыруға үлес қосамыз. Осылайша, айырмашылықтар белгілі бір материалдық шындыққа ие болады, бірақ олар интеллектуалды талдаудың тиімділігі үшін кедергі болуы мүмкін. Мысал ретінде зайырлы және діни әлемнің арасындағы айырмашылықты айтуға болады. Бұл ерекшелік діни адамдардың әлеммен өзара байланысуын және мемлекеттер мен басқа ұйымдық құрылымдардың діннің осы немесе басқа тұжырымдамасын қалыптастыру тәсілдерімен жасырады.

Қалай болғанда да, зайырлылық – бұл тек ақылды адамдардың дін мәселелерін және де кемшіліктерін көрсететін жобасы емес. Бұл өзіндік құбылыс, рефлексиялық зерттеуді, сын мен әділ зерттеуді қажет етеді.

Ал «діндарлық» ұғымында антипод жоқ, бірақ діндар емес адамдардың күшімен жасалған шындықтың бір бөлігін сипаттайтын комплиментарлы ұғымы бар. Адамның діни емес нанымдары мен іс-әрекеттерін өзара байланыста болатын сана мен мінез-құлықтың бұл күйін «идеологиялық» терминімен анықтауға болады. Идеологияны наным-сенімдер мен тұлға қызметінің арақатынасы ретінде таңдалған критерийге байланысты түрлері бойынша да жіктеуге болады. Дәл өлшемдерге негізделген социологиялық және әлеуметтік-психологиялық зерттеулер барысында алынған нақты деректерді талдауда «сананың діндарлығы» және «мінез-құлықтың діндарлығы» санаттарын қолдануға болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Фромм Э. З. Психоанализ и религия. - Москва, Директ-Медиа, 2008. - 173 с.
- 2 Ильин И.А. Путь к очевидности. - М., Даръ, 2017. - 352 с.
- 3 Религии народов современной России: Словарь. Ред-кол.: Мчедлов М.П., Аверьянов

Құсайынов Д., Нуров М.

Ю.И., Басилов В.Н. и др. - 2-е изд., испр. и доп. - М., Республика, 2002. - С. 61.

4 Luckmann T. Shrinking transcendence, expanding religion? The Paul Hanly Furfey lecture // Sociological Analysis. - 1990. - Vol. 50. - No. 2. - P. 27.

5 Casanova J. Public religions in the modern world. - Chicago, The University of Chicago Press, 1994.

6 Berger P.L. The desecularization of the world: A global overview // The desecularization of the world: Resurgent religion and world politics / Ed. by P.L. Berger. - Michigan, William B. Eerdmans Publishing Company, 1999.

2 Il'in I.A. Put' k ochevidnosti [The path to evidence]. - M., Dar, 2017. - 352 s.

3 Religii narodov sovremennoj Rossii: Slovar' [Religions of the peoples of modern Russia: Dictionary]. Red-kol.: Mchedlov M.P., Aver'yanov YU.I., Basilov V.N. i dr. - 2-е изд., испр. i dop. - M., Respublika, 2002. - S. 61.

4 Luckmann T. Shrinking transcendence, expanding religion? The Paul Hanly Furfey lecture // Sociological Analysis. - 1990. Vol. 50. - N 2. - P. 27.

5 Casanova J. Public religions in the modern world. - Chicago, The University of Chicago Press, 1994.

6 Berger P.L. The desecularization of the world: A global overview // The desecularization of the world: Resurgent religion and world politics / Ed. by P.L. Berger. - Michigan, William B. Eerdmans Publishing Company, 1999.

Transliteration

1 Fromm E. Z. Psihoanaliz i religiya [Psychoanalysis and religion]. - Moskva: Direkt-Media, 2008. - 173 s.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

<i>Дауренбек Әмірбекұлы Құсайынов</i>	Философия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
<i>Мархаббат Мешітбекұлы Нуров</i>	PhD докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
<i>Дауренбек Умирбекович Кусаинов</i>	Доктор философских наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан
<i>Мархаббат Мешитбекович Нуров</i>	PhD докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан
<i>Daurenbek Kussainov</i>	Doctor of philosophy, professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan
<i>Marhabbat Nurov</i>	PhD student, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan